کارگاه‌های آموزشی مرکز اطلاعات علمی

آموزش نرم‌افزار Word برای پژوهشگران

روش تحقیق کمی

آموزش مهارت‌های کاربردی در تدوین و چاپ مقالات ISI

Archive of SID

اثر سرمایه مذهبی و اقتصاد دانایی محور بر گسترش فعالیت‌های بازار قرض‌الحسنه در ایران

مرتضی عزتی[1]
محدثه نجفی

چکیده

عملکرد بازارها از مباحث مهم اقتصاد بویژه اقتصاد اسلامی است. در این زمینه، بررسی تجربی بازارهای ویژه اسلامی می‌تواند اهمیت ویژه‌تری داشته باشد. در این مقاله، کوشیده شده است در یک بررسی تجربی، اثر سطح سرمایه مذهبی و اقتصاددانایی محور بر توسعه فعالیت‌های یکی از بازارهای مالی یعنی قرض‌الحسنه در سطح استان‌های کشور برآورد شود.

با توجه به مباحث نظری موجود در این زمینه و همچنین درنظر گرفتن محدودیت‌های آماری، متغیرهای شاخص اقتصاددانایی محور، درآمد و سرمایه مذهبی به عنوان متغیرهای توضیحی انتخاب شده‌اند. تابع مورد نظر به روش داده‌های تابلویی اقتصاد سنجی برآورد شده است. داده‌های مورد استفاده، داده‌های استان‌های کشور برای سال ۸۶-۱۳۷۹ می‌باشند.

نتایج مطالعه نشان می‌دهد حجم فعالیت‌های بازار قرض‌الحسنه تابع مثبت از سرمایه مذهبی (اسلامی)، اندازه اقتصاددانایی محور و درآمد سرانه استانی است. نوآوری‌های این مقاله وارد کردن شاخص اقتصاددانایی محور و سرمایه مذهبی به عنوان عوامل اثرگذار بر حجم فعالیت‌های بازار قرض‌الحسنه است که به خوبی در نتایج اثرگذار بوده و نتایج این برآورد را از مطالعات دیگر متمایز کرده است.

واژگان کلیدی: بازار مالی، قرض‌الحسنه، سرمایه مذهبی، شاخص اقتصاد دانایی محور

---

۱. استادیار اقتصاد دانشگاه تربیت مدرس MEZZATI@MODARES.AC.IR

www.SID.ir

Archive of SID

۱. مقدمه

توسعه فعالیت‌ها در بازار قرض‌الحسنه در کشور از لحاظ علمی و اجرایی چالش‌هایی را ایجاد کرده است. در این مقاله درپی بررسی علمی این دو پرسش مهم درباره بازار قرض‌الحسنه هستیم که آیا فعالیت مؤسسات و بانک‌های قرض‌الحسنه از عوامل اقتصادی متداول برای توسعه بازارهای مالی مانند سطح درآمد و عامل مهم سطح نفوذ اقتصاد دانایی محور اثر می‌پذیرد؟ همچنین فعالیت‌های قرض‌الحسنه به عنوان فعالیت توصیه شده در مذهب چه مقدار از عامل مذهب (در اینجا سطح و اندازه سرمایه مذهبی) اثر می‌پذیرد؟ برای پاسخ به این پرسش با توجه به مطالعات نظری و تجربی انجام شده در زمینه قرض‌الحسنه درپی ارزیابی و آزمون اثر این دو نهاد یعنی سرمایه مذهبی و اقتصاددانایی محور بر فعالیت‌های بازار قرض‌الحسنه هستیم. با توجه به اینکه محور بحث ما اندازه فعالیت‌ها در بازار قرض‌الحسنه است، تلاش می‌کنیم با بررسی تجربی و استفاده از روش‌های اقتصاد سنجی، مدلی را برای حجم فعالیت‌های قرض‌الحسنه برازش کنیم و اثر شاخص اقتصاددانایی محور، اندازه سرمایه مذهبی و عوامل مهم دیگر مؤثر بر حجم (اندازه) فعالیت‌های قرض‌الحسنه را برآورد کنیم و از این طریق به این دو پرسش مهم پاسخ دهیم.

بر این پایه در این مقاله با در نظر گرفتن محدودیت‌های آماری، برای مدل مورد نظر، متغیرهای شاخص اقتصاددانایی محور، درآمد، سن سرپرست خانوار و سرمایه مذهبی به عنوان متغیرهای توضیحی انتخاب شده‌اند. تابع مورد نظر به روش داده‌های تابلویی اقتصاد سنجی برآورد شده است. داده‌های مورد استفاده، داده‌های استان‌های کشور برای سال ۸۶-۱۳۷۹ می‌باشند. نکته قابل تأمل اینکه به علت فقدان داده‌های مستند امکان برآورد مدل برای سال‌های بعد از سال ۱۳۸۶ وجود نداشته است.

نوآوری‌های این مقاله: اول، برآورد این مدل برای اولین بار در ایران و به تبع آن در ادبیات این موضوع است و دوم، وارد کردن شاخص اقتصاددانایی محور و سرمایه مذهبی به عنوان عوامل اثرگذار بر حجم فعالیت‌ها در بازار قرض‌الحسنه است که اثر آنها نیز به خوبی در نتایج برآوردها نشان داده شده است و نتایج این برآورد را از مطالعات دیگر متمایز کرده است. در این مقاله ابتدا به پیشینه مطالعه و سپس به چارچوب پژوهش اشاره می‌شود. در ادامه برآورد الگو به روش داده‌های تابلویی انجام و در نهایت نتایج تفسیر می‌شود.

www.SID.ir

Archive of SID

۲. اشاره نظری

چنانچه یک انسان به وجود جهان آخرت ایمان داشته باشد و بپذیرد که پس از مرگ نیز زندگی دیگری خواهد داشت که نیازهای آسایشی آن زندگی را باید در این جهان مهیا کند، در زندگی این دنیا بخشی از امکانات خود را صرف اموری خواهد کرد که در جهان پس از مرگ وسایل آسایش برای او فراهم کنند. از جمله فعالیت‌هایی که می‌تواند بخشی از این وسایل راحتی حیات پس از مرگ را فراهم کند، اعطای قرض‌الحسنه به نیازمندان است. اما باید توجه داشت که درجه ایمان افراد به وجود حیات پس از مرگ، خدا و واقعیت‌های دینی برابر نیست. لذا افراد به تناسب درجه ایمان به آخرت برای زندگی پس از مرگ ارزش قایل خواهند شد و به تناسب این ایمان، اعمال خیر، از جمله فعالیت در زمینه قرض‌الحسنه انجام خواهند داد ـ البته به شرط برابری سایر شرایط. با فرض وجود ایمان مذهبی نزد افراد یک جامعه، از جمله عواملی که در مقدار مخارج افراد برای امور مختلف از جمله پرداخت قرض‌الحسنه اثر دارد، در آمد آنها است. همین طور چنانچه افراد درآمد کافی نداشته باشند، امکان پرداخت قرض‌الحسنه نخواهند داشت. در نتیجه با افزایش درآمد انتظار می‌رود با ثبات سایر شرایط و وجود ایمان، پرداخت قرض‌الحسنه افزایش بیابد. به طور ویژه سرمایه مذهبی می‌تواند کمک خوبی به توسعه فعالیت‌های مورد نظر و توصیه شده مذهب از جمله توسعه قرض‌الحسنه داشته باشد. علاوه بر این یکی از عواملی که در اقتصادهای نوین عامل رشد و توسعه تلقی می‌شود، شاخص‌های پایه‌ای اقتصاد دانایی محور است که می‌تواند از جهات مختلفی بر حجم فعالیت‌های قرض‌الحسنه اثرگذار باشد (عزتی، ۱۳۸۲).

برای تبیین بهتر مسأله، به مفهوم و ابعاد سرمایه مذهبی و چگونگی اثرگذاری آن بر اقتصاد و فعالیت‌های اقتصادی اشاره می‌شود.

۲-۱. اثرگذاری سرمایه مذهبی بر فعالیت‌های اقتصادی جامعه

مفهوم سرمایه مذهبی به صورت خام بیش از ۳۰ سال پیش وارد ادبیات اقتصاد شده است، اما برداشت‌های اولیه نسبت به این مفهوم بسیار ناقص بوده است و آن را بیشتر به عاملی برای مصرف تعبیر کرده‌اند. با این وجود ما با توجه به مبانی و مفاهیم اسلامی، مفهوم کامل‌تری از سرمایه مذهبی را مد نظر داریم[۱]. سرمایه مذهبی به مجموعه نهادها عملکردها، تجربه‌ها، اعتقادات، باورها، ارزش‌ها، دانش، قوانین و مقررات، نمادها و واقعیت‌های محیطی فیزیکی و غیر فیزیکی و مانند آن در جامعه

۱. از جمله برای اطلاع از مفهوم سرمایه مذهبی در مطالعات غیر اسلامی به دادگر و عزتی (۱۳۸۱) مراجعه شود.

www.SID.ir

Archive of SID

می‌گوییم که از وجود مذهب و ایمان مذهبی نشأت گرفته باشد. سرمایه مذهبی به‌طور مشخص موجب ایجاد و خلق فعالیت‌های ویژه می‌شود و می‌توان آن را نوعی ایجاد کننده دانست، مانند سرمایه اقتصادی که ایجاد کننده محصول یا سرمایه انسانی که موجب رشد تولید است. سرمایه مذهبی موجب ایجاد و افزایش فعالیت‌های توصیه شده در مذهب مانند انجام واجبات و مستحبات مذهبی و فعالیت‌های در راه خدا نظیر توسعه قرض‌الحسنه می‌شود. سرمایه مذهبی به دو بخش سرمایه مذهبی فردی و سرمایه مذهبی اجتماعی تفکیک می‌شود. سرمایه مذهبی در این قالب تعریف و تشریح مناسب‌تری پیدا می‌کند.[۱]

سرمایه مذهبی شامل عناصر مختلفی است. این عناصر می‌توانند به صورت‌های مختلف بر فعالیت‌های اقتصادی اثرگذار باشند. از جمله مهمترین این فعالیت‌ها عبارتند از: بهبود توزیع ثروت و درآمد، افزایش رشد اقتصادی، توسعه اقتصادی، افزایش شفافیت بازارها و گسترش اطلاعات صحیح و مفید، اصلاح مصرف فرد و جامعه، اصلاح ساختار و عرضه و تقاضای بازارهای مالی، بهبود امنیت اجتماعی و اقتصادی، افزایش رفاه فرد و جامعه، افزایش مخارج مذهبی افراد و از جمله توسعه قرض‌الحسنه که موضوع بحث ما است. سرمایه مذهبی اثرات مشابهی بر بخش‌های دیگر جامعه نیز دارد که اینها از جمله آنها است. با توجه به موضوع بحث حاضر و برای روشن‌تر شدن نحوه این اثرگذاری و نوع اثر، به‌عنوان نمونه و به‌طور مختصر اثر سرمایه مذهبی بر گسترش فعالیت‌های قرض‌الحسنه را توضیح می‌دهیم.

وجود سرمایه مذهبی فردی موجب می‌شود افراد بر حسب هنجار، تجربه و دانش خود تا حد ممکن تلاش کنند به توصیه‌های مذهب بیشتر عمل کنند. از جمله توصیه‌های مذهب کمک به نیازمندان و نمونه آن پرداخت قرض‌الحسنه به نیازمندان دریافت وام است. توصیه دیگر مذهبی مرتبط حرمت ربا و ممنوع بودن دریافت و پرداخت ربا و وام ربایی است. بر این پایه، وجود سرمایه مذهبی موجب می‌شود افراد در جهت کمک به دیگران و حمایت مالی و اقتصادی از افراد نیازمند تلاش کنند. از جمله راه‌های آن پرداخت قرض‌الحسنه است. همچنین توصیه کمک به دیگران و توصیه به انفاق در مذهب نیز موجب گسترش قرض‌الحسنه می‌شود، زیرا از راه‌های کمک به دیگران و انفاق، پرداخت هبات، زکات، صدقات، مشارکت، همیاری، قرض‌الحسنه و مانند اینها است.

همچنین توسعه نهادهای مذهبی مانند موسسات قرض‌الحسنه، موجب بهبود

---

۱. برای اطلاع بیشتر درباره سرمایه مذهبی (عزتی و عاقلی، ۱۳۸۷ و عزتی، ۱۳۹۰) رجوع شود.

www.SID.ir

Archive of SID

امکانات جامعه برای توسعه قرض‌الحسنه می‌شود. از طرف دیگر ممنوع بودن ربا موجب می‌شود افراد برای مراعات توصیه‌های مذهب به توسعه نهادهای قرض‌الحسنه کمک کنند و از این طریق نیز فعالیت‌های قرض‌الحسنه گسترش بیابد. علاوه بر اینها چون در دین پرداخت ربا ممنوع است، اگر سرمایه مذهبی اسلامی بیشتر باشد، افراد بر حسب هنجار، تجربه و دانش خود تا حد ممکن تلاش می‌کنند وام ربایی دریافت نکنند. اینها همه موجب افزایش فعالیت‌های قرض‌الحسنه با افزایش سرمایه مذهبی می‌شوند و از این طریق زمینه‌های بیشتری برای همه گونه‌های انفاق ایجاد می‌شود.

قوانین مذهبی جامعه موجب هدایت جامعه به سمت و سویی که مذهب خواهان آن است می‌شود. وجود مقررات مذهبی نیز همین اثر را دارد و می‌تواند جامعه را به سمت و سوی مورد نظر مذهب هدایت کند. این دو عنصر باعث خودافزایی سرمایه مذهبی نیز می‌شوند و از این طریق به فزایندگی اثرگذاری سرمایه مذهبی در جامعه کمک می‌کنند. آموزش مذهبی، همچنین فضاها، نمادها و سمبل‌های مذهبی موجود در جامعه، موجب تقویت دانش، اعتقادها، باورها، هنجارها، ارزش‌ها و رفتارهای مذهبی افراد جامعه می‌شود و در نتیجه موجب فزایندگی اثرگذاری سرمایه مذهبی بر خود و بر سایر عوامل و مسیرهای گسترش قرض‌الحسنه می‌شود.

۲-۲. اثراقتصاددانایی بر توسعه فعالیت‌ها در بازار قرض‌الحسنه

اقتصاددانایی محور عنوانی است که در آنجا تولید و کاربرد دانش برای یک بخش مهم در رشد اقتصادی و خلق رفاه و ثروت مشارکت دارد، در حالی که عوامل سنتی تولید که عبارتند از نیروی کار، سرمایه، مواد خام که در کارآفرینی همچنان با اهمیت باقی می‌مانند، دانش عامل اصلی است که باعث ایجاد رشد و خلق ارزش جدید در رقابت خواهد بود (NITC, ۲۰۱۱) .

طبق نظریه‌های جدید رشد سطح دانش یک عامل مهم در رشد و توسعه فعالیت‌های مختلف اقتصادی بویژه در بلندمدت است. سرریزهای دانش همه بنگاه‌ها را تحت تاثیر مثبت قرار می‌دهد (chi- ang lin, 2006).

مقوله دانایی از جهات مختلفی بر توسعه تأثیر می‌گذارد که این جهات را می‌توان در سه حوزه نهاده‌ها، فرایندتولید، و محصول به صورت زیر تحلیل و بررسی نمود:

الف) از ناحیه عامل "تولید و رشد" بودن، این تأثیرگذاری قابل توجه می‌باشد. دانایی می‌تواند به ایجاد یا کشف نهاده‌های جدید تولید منجر شود، کیفیت نهاده‌های فعلی را بهبود بخشد، کمیت نهاده‌های مورد نیاز برای تولید یک واحد محصول را کاهش دهد که مجموعه چنین آثاری، ارتقاء سطح رقابت‌مندی عاملان برخوردار از

www.SID.ir

Archive of SID

دانایی جدید را به همراه خواهد داشت.

ب) فرایند تولید از دانایی تأثیرپذیری زیادی دارد، ارتقای سطح دانایی می‌تواند:

۱. مدیریت را کارآمدتر نماید.
۲. روش‌های مرسوم در فرایندتولید را بهینه سازد.
۳. سازمان و تشکیلات را اثربخش‌تر کند.

بدین ترتیب مقوله دانایی در قسمت فرایند تبدیل نهاده‌ها به محصول نیز آثار جالب‌توجهی بر بهبود عملکرد و راندمان تولید به جا می‌گذارد.

ج) محصول زمینه دیگری است که دانایی به عنوان یک عامل مهم، رشد و توسعه اقتصادی را متأثر می‌سازد. تأثیرگذاری در این ارتباط می‌تواند به صورت تولید محصول جدید، کیفیت بهتر محصول فعلی، انطباق بیشتر محصول با نیازها و سلیقه مصرف کنندگان نمود داشته باشد (نادری، ۱۳۸٤).

بر این پایه دانش بر بازار قرض‌الحسنه و فعالیت‌های بنگاه‌های فعال در زمینه قرض‌الحسنه می‌تواند این اثرها را داشته باشد. دانایی می‌تواند به ایجاد یا کشف نهاده‌های جدید بازار قرض‌الحسنه منجر شود. کیفیت نهاده‌های فعلی بازار قرض‌الحسنه را بهبود بخشد. مدیریت بنگاه‌های قرض‌الحسنه را کارآمدتر کند. کمیت نهاده‌های مورد نیاز برای تولید محصول را در بنگاه‌ها و بازار قرض‌الحسنه کاهش دهد. محصول جدید برای بازار قرض‌الحسنه تولید کند. کیفیت محصول‌های فعلی بازار قرض‌الحسنه را بهبود ببخشد. محصول‌های بازار قرض‌الحسنه را با نیازها و سلیقه تقاضاکنندگان انطباق بیشتر دهد.

علاوه بر این با انتشار دانش ارزش اجتماعی آن افزایش می‌یابد و با به وجود آمدن اعتماد میان طرف‌ها بهبود شهرت و ایجاد دیگر اشکال سرمایه اجتماعی ارزش دانش احتمالا افزایش می‌یابد (حیدری، ۱۳۸۷). این افزایش موجب توسعه نهادهای مردمی و نیز فعالیت‌های اقتصادی از جمله قرض‌الحسنه می‌شود.

دانش موجب بهبود تکنولوژی می‌شود و بهبود تکنولوژی، بهره‌وری سرمایه را از طریق آموزش و تربیت نیروی کار، سرمایه‌گذاری در تحقیق و توسعه، خلق زیر ساخت‌های جدید مدیریتی و سازمان‌های کاری نوین، افزایش می‌دهد (ابراموتیز، ۱۹۸۹). که بر بنگاه‌های قرض‌الحسنه نیز اثر می‌گذارد و موجب توسعه بازار قرض‌الحسنه می‌شود.

با توجه به این نکات می‌توان گفت دامنه تأثیرگذاری دانایی بر رشد و توسعه بازار قرض‌الحسنه بسیار وسیع و گسترده است.

www.SID.ir

Archive of SID

۳. پیشینه پژوهش

اقتصاددانان مسلمان در زمینه عوامل مؤثر بر فعالیت‌های قرض‌الحسنه، پژوهش‌های مختلفی انجام داده‌اند. با توجه به مباحث اشاره شده پیشینه این پژوهش در سه بخش ارایه می‌شود: یک بخش از نوشته‌ها درباره قرض‌الحسنه، بخش دیگر درباره سرمایه مذهبی و بخش سوم درباره اقتصاد دانایی است که به صورت مختصر به این سه بخش پیشینه اشاره می‌کنیم.

در زمینه قرض‌الحسنه و رفتار مربوط به آن مطالعاتی انجام شده است. می‌توان مطالعات مربوط به قرض‌الحسنه را در ٤ گونه، دسته‌بندی کرد:

۱ـ مطالعات فقهی ـ روایی پیرامون ماهیت و ابعاد قرض‌الحسنه که گستردگی زیادی دارد و می‌توان از جمله به نوشته های ابراهیمی (۱۳۷۱)، حبیبیان(۱۳۸۳)، منان[1] (۱۹۷۰) و مانند اینها اشاره کرد.

۲ـ مطالعات درباره ابعاد مختلف حساب‌ها و عملکرد مؤسسات پرداخت‌کننده قرض‌الحسنه که بیشتر به بررسی تجربی مسأله پرداخته‌اند، نظیر سهیلی و همکاران (۱۳۸۹)، اسلامی (۱۳۸۵)، صدر (۱۳۸٤)، طیبی (۱۳۸۳)، حسن‌زاده و کاظمی (۱۳۸۳)، اسلامی (۱۳۷۵) و مانند اینها.

۳ـ مطالعات پیرامون رفتار افراد تقاضاکننده قرض‌الحسنه که اغلب جنبه نظری داشته‌اند و می‌توان از جمله به نوشته‌های توتونچیان (۱۹۷۷)، بن جیلالی[2] (۱۹۹۵)، اثنی عشری و بابایی (۱۳۸۸) و مانند اینها اشاره کرد.

٤ـ بررسی پیرامون عوامل اثرگذار بر رفتار افراد و جامعه در فعالیت‌های قرض‌الحسنه (پرداخت) که بسیار محدود است و از جمله مقاله عزتی (۱۳۸۷) و عزتی (۱۳۸۸) در سطح خرد و مقاله حاضر در سطح کلان از این نوع می‌باشد.

در زمینه سرمایه مذهبی و اثر آن بر متغیرهای اقتصادی و فعالیت‌های جامعه و افراد، تعداد نوشته‌ها محدودتر است. به اصلی‌ترین این نوشته‌ها اشاره می‌شود.

عزتی و عاقلی (۱۳۸۷) در مقاله‌ای با عنوان سرمایه مذهبی: ماهیت و عناصر تشکیل آن به ارایه یک مفهوم جدید در ادبیات اقتصادی ایران به نام سرمایه مذهبی می‌پردازند. ایشان ضمن تبیین مفهوم و ابعاد این سرمایه مذهبی، اثر آن بر رشد و توسعه اقتصادی را تحلیل می‌کنند و این اثر را در قالب مدلی با روش اقتصاد سنجی برای استان‌های کشور برآورد می‌کنند.

---

1. M. A. Mannan
2. B. Bendjilali

www.SID.ir

Archive of SID

عزتی در مقاله‌ای (۱۳۸۸: ۹۵-۳٦۷) اثرسرمایه مذهبی بر مصرف را از دیدگاه نظری تحلیل کرده است. او تحلیل می‌کند که می‌توان مذهب را در دو بعد سرمایه مذهبی فردی و سرمایه مذهبی اجتماعی عامل محرک و برانگیزاننده رفتارهای فردی و اجتماعی و در نتیجه تحول جامعه تلقی کرد. مذهب می‌تواند در وضعیت اقتصادی فردی و اجتماعی آثار مثبت داشته باشد. از جمله آثار سرمایه مذهبی بر رفتارهای اقتصادی، اثر آن بر مصرف و رفتارهای مصرفی فردی و اجتماعی است. ایجاد وظایف و توصیه‌های ویژه مذهب در باره رفتارهای مصرفی و توزیع درآمد در صورت وجود ایمان کافی و نیز سرمایه مذهبی مناسب و کافی در جامعه، موجب تغییر مقدار مصرف طبقات جامعه، نوع کالاها و خدمات مصرفی افراد و جامعه و نیز تغییر توزیع مقادیر درآمد و مصرف در جامعه می‌شود. این مباحث تحلیل شده و در قالب توابع مصرف (مخارج) فردی و اجتماعی وارد شده است. بر اساس این مقاله می‌توان تابع مخارج مذهبی افراد یعنی مخارج بر روی کالاها و خدمات طبق توصیه مذهبی را که معنای عام زکات نیز دارند، به صورت ذیل نوشت.

شفیعی (۱۳۹۰) در پایان‌نامه تخمین تابع انفاق در ایران اثر متغیرهای سرمایه مذهبی، درآمد، ثروت و سن سرپرست خانوار را بر انفاق و رفتار تابع انفاق با توجه به آموزه‌های اسلامی برآورد کرده‌اند و تابع انفاق در ایران را به صورت تجربی تخمین زده‌اند. در این بررسی تابع مورد یاد شده به روش داده‌های تابلویی اقتصاد سنجی برآورد شده است. داده‌های مورد استفاده، داده‌های استان‌های کشور برای سال‌های ۸٦-۱۳۷۹ بوده است. نتایج مطالعه نشان می‌دهد: تابع انفاق به صورت تابعی فزاینده از درآمد سرانه استانی، ثروت و سرمایه مذهبی است.

مهرگان و دلیری (۱۳۸۹) در مقاله‌ای با عنوان نقش سرمایه مذهبی در توسعه اقتصادی، با مروری بر وضعیت اقتصادی کشورها به صورت توصیفی برخی اثرهای سرمایه مذهبی را بر توسعه اقتصادی بیان کرده‌اند.

همچنین مهرگان و دلیری (۱۳۸۹) در مقاله‌ای با عنوان سرمایه اجتماعی یا سرمایه مذهبی، کدامیک برای اقتصاد مطلوب‌ترند، در توسعه اقتصادی، به توضیح و تحلیل در باره تفاوت‌های این دو مفهوم سرمایه پرداخته‌اند.

در زمینه اقتصاد دانایی نیز مطالعات مختلفی انجام شده است. در اینجا به طور مختصر به چند نمونه از پژوهش‌های انجام شده در ایران و کشورهای دیگر اشاره می‌کنیم. در ایران تنها پژوهشی که بخشی از شاخص‌های اقتصاد دانایی محور را وارد بررسی کرده است، پایان نامه حیدری در مقطع کارشناسی ارشد با عنوان"اقتصاددانایی محور و

www.SID.ir

Archive of SID

نقش دانش در توسعه اقتصادی ایران" با کمک تکنیک اقتصاد سنجی ARDL به تخمین ضرایب عوامل مؤثر بر رشد اقتصادی ایران طی دوره ۸۳-۱۳۵۰ پرداخته است که نتایج این بررسی حاکی از آن است که تنها دو رکن سرمایه انسانی و فناوری اطلاعات و ارتباطات دارای علامت مطابق نظریه است، ولی علامت ضریب نوآوری و رژیم اقتصادی بر خلاف نظریه است(حیدری، ۱۳۸۷).

پژوهش دیگری که اثر اقتصاد دانایی محور را بر متغیرهای اقتصادی به صورت کمی و با روش اقتصاد سنجی برآورد کرده باشد، در ایران مشاهده نمی‌شود. با وجود این به برخی پژوهش‌ها که ارتباط بیشتری با موضوع دارند، اشاره می‌کنیم. حسینی و بیغش (۱۳۸٤) در "اقتصاد دانش و شکاف توسعه در ایران " به ارزیابی شکاف توسعه در اقتصاددانش برای ایران پرداخته‌اند. تحقیق بیانگر آن است که اقتصاد ایران به لحاظ عوامل طبیعی و انسانی و مالی با کمبود مواجه نیست و دچار شکاف عوامل نمی‌باشد، اما اقتصاد ایران دارای شکاف دانشی است.

خالصی (۱۳۸٤) در مقاله" اقتصادنوین و بهره‌وری" به رابطه بین اقتصاد نوین و بهره‌وری کل عوامل درایران می‌پردازد و سپس رابطه میان مؤلفه‌های اقتصاد نوین نظیر تحقیق و توسعه و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، درجه باز بودن اقتصاد و سایر متغیرها مانند تورم و تغییرات ساختاری با بهره‌وری کل عوامل با استفاده از تکنیک همجمعی برای دوره ۸۸-۱۳۸۲ مورد بررسی قرار می‌گیرد. یافته‌های این مقاله حاکی از آن است که تحقیق و توسعه و درجه بازبودن اقتصاد بر رشد بهره‌وری کل اثر مثبت و بر تورم و تغییرات ساختاری اثر منفی دارد.

به چند نمونه از مطالعات خارجی نیز اشاره می‌کنیم. شلمان و پاور[1] (۲۰۰٤) با ارائه تعریفی از اقتصاددانایی سه سؤال را مطرح می‌کند که آیا پیشرفت‌های اخیر تکنولوژی بهره‌وری را افزایش می‌دهد یا خیر؟ چهارچوب جدید کاری خود مختاری کارگران را افزایش داده یا کنترل‌های بیشتر مدیریتی را باعث شده؟ پیامدهای توزیعی اقتصاددانایی بنیان که در دستمزدهای نابرابر فزاینده و مشاغل سطح بالا نمود یافته، چگونه است؟ این مقاله بیشتر اهمیت تعاریف و الزامات اقتصاددانایی محور را بیان می‌کند. (Water and Kaisa, 2004).

چن و داهلمن[2] (۲۰۰٤)در مقاله ای با نام"دانش و توسعه: رویکرد بین کشوری" اثرات دانش بر رشد اقتصادی را ارزیابی کرده‌اند. رگرسیون آنها به صورت بین کشوری است که ۹۲ کشور را در دوره زمانی ۱۹٦۰ تا ۲۰۰۰ مورد مطالعه قرار می‌دهد. این

1. Shellman ,power
2. chen & dahlman

www.SID.ir

Archive of SID

مطالعه نشان می‌دهد که دانش عامل مهمی برای رشد اقتصادی بلند مدت است، بخصوص نشان داده شده‌است که انباره سرمایه انسانی و سطح نوآوری داخلی و تطبیق تکنولوژی و سطح زیر ساخت تکنولوژی‌های اطلاعات و ارتباطات (ICT) همگی دارای اثر مثبت و معناداری بر رشد بلند مدت اقتصادی هستند (Chen and Dahlman, 2004).

٤. معرفی متغیرهای مدل و تحلیل نظری آنها

در این قسمت سعی می‌شود متغیرهایی که در این پژوهش وارد مدل می‌کنیم معرفی شوند. این متغیرها حجم فعالیت‌های قرض‌الحسنه، درآمد متوسط، شاخص اقتصاددانایی محور و سرمایه مذهبی هستند که به صورت مختصر توضیح داده می-شوند.

٤-١. حجم فعالیت‌های قرض‌الحسنه

به صورت ساده فعالیت‌های قرض‌الحسنه که اطلاعات آنها در نتایج آمارگیری از فعالیت‌های قرض‌الحسنه مرکز آمار ایران ثبت شده است را فعالیت قرض‌الحسنه رسمی می‌نامیم و ارزش افزوده آن فعالیت‌ها را ملاک حجم فعالیت‌های قرض‌الحسنه در نظر می‌گیریم. این داده‌ها به عنوان بخش اصلی و رسمی فعالیت‌های قرض‌الحسنه کشور در نظر گرفته می‌شوند و چون داده‌های دیگر در زمینه فعالیت‌های قرض‌الحسنه ناقص است و این داده‌ها کامل‌ترین است و نتیجه سرشماری این فعالیت‌ها است از استفاده داده‌های دیگر خودداری می‌کنیم.

٤-٢. شاخص اقتصاددانایی محور

شاخص KEI از میانگین هفت شاخص عملکرد، شاخص نوآوری، شاخص آموزش، شاخص فناوری اطلاعات و ارتباطات، شاخص رژیم اقتصادی، شاخص نهادی و شاخص برابری جنسیتی محاسبه شده است که هر یک شامل اجزایی می باشند که هریک از این ۷ شاخص با استفاده از میانگین جزیی آنها محاسبه شده است. در این بررسی سعی شده است برای هر یک از این ۷ حوزه از بین ۸۰ متغیر از پراکسی هایی که آمار آن موجود است استفاده کنیم و یک شاخص ٢٤ جزیی برای اقتصاد دانایی محور استان ها بسازیم.

www.SID.ir

Archive of SID

جدول۱. متغیرهای منتخب محورهای شاخص اقتصاد دانایی محور

۱ / ردیف	محور شاخص عملکرد	محورآموزش و منابع انسانی	محور نوآوری	محورزیر ساخت اطلاعاتی	رژیم اقتصادی	رژیم نهادی	محور برابری جنسیتی
۱	نرخ بیکاری	نرخ باسوادی	تعداد محققین	تعداد تلفن ثابت و همراه برای ۱۰۰۰نفر	تعادل بودجه دولت	نسبت کارکنان دولتی به جمعیت	شاغلین زن
۲	نرخ مشارکت اقتصادی	تعداد ثبت نام در مقطع راهنمایی	تجارت محصولات صنعتی		اعتبارات وتسهیلات بانکی		تعداد ثبت نام دختران در دبیرستان
۳	سهم اشتغال در بخش صنعت	تعداد ثبت نام در مقطع دبیرستان	تعداد مؤسسات و شرکتهای ثبت شده		سپرده های بانکی		تعداد ثبت نام دختران در راهنمایی
٤	سهم اشتغال در بخش خدمات	امید به زندگی			شاغلین بخش خصوصی		
٥	GDP سرانه	مخارج عمومی آموزش					
٦	HDI						

در این مطالعه از چارچوب اقتصاد دانایی محور برای بررسی محورهای مختلف دانش استفاده و از معیارهای ارائه شده توسط بانک جهانی برای اقتصاد های دانش بنیان استفاده می شود. محورهای مورد بررسی و متغیرهای مورد استفاده برای هر محور در جدول بالا ارائه شده است. ابتدا کلیه داده‌ها نرمال‌سازی شده است، سپس در هر محور با استفاده از میانگین داده های موجود در آن محور شاخص مربوط به آن محور را محاسبه و در نهایت با میانگین این ۷ محور شاخص اقتصاد دانایی محور برای هر استان محاسبه شده است.

همان طور که پیش‌تر اشاره شد، با توجه به اینکه مبحث اقتصاد دانایی دارای پیشینه طولانی نیست و پارامترهای جمع آوری شده و مربوط به مدل دارای بازه زمانی کوتاه و البته محدود می باشند. شاخص های اقتصاددانایی تنها متغیرهای آن در بازه زمانی ۸٦-۱۳۷۹ برای استان ها جمع آوری شده است. امروزه به دلیل اینکه برنامه ریزی غیر متمرکز و برنامه ریزی منطقه ای توسعه قابل توجهی یافته است. این مبنا ایجاب می کند که سیاستگذاری ها و برنامه ریزی ها به صورت منطقه ای و محلی انجام شود و بررسی ها نشان داده است سیاستگذاری های منطقه ای که با توجه به ساختارها و شرایط مناطق انجام می شود، برای دستیابی به رشد و توسعه مناطق بسیار مؤثرتر بوده و بر این

www.SID.ir

Archive of SID

اساس پژوهش حاضر به شناسایی اثر اقتصاد دانایی محور بر رشد اقتصادی استان ها متمرکز شده است. به علاوه جامعه آماری مورد نظر مشتمل بر ۳۰ استان (داده های موجود برای استان‌های خراسان شمالی و جنوبی از سال ۸۶-۱۳۸۳ موجود می‌باشد، به خودی خود از مدل حذف می‌شود و مدل برای ۲۸ استان در ۷ سال تخمین زده می‌شود) است. بنابر این برای بررسی تأثیر شاخص های اقتصاد دانایی بر رشد اقتصادی باید از ترکیب داده‌های مقطعی و سری زمانی به صورت (panel data) استفاده شود.

۳-٤. درآمد

یکی از عوامل مؤثر و مهم اثر گذار بر انجام اعمال هزینه‌دار، از جمله انواع انفاق مانند قرض‌الحسنه، درآمد است. طبق نظریه اسلامی افرادی که درآمد بیشتری دارند، موظف به کمک بیشتر به دیگران هستند. بر این پایه اگر رفتار مردم مطابق دستورهای دین باشد، باید با افزایش درآمد حجم فعالیت‌های قرض‌الحسنه افزایش بیابد. از طرف دیگر فعالیت‌های قرض‌الحسنه از نوع استفاده شخصی نیست و منافع آن برای دیگران است، اشباع شدنی نیست و نمی‌توان برای آن محدودیت سقف قایل شد. بنابراین، می‌توان این ادعا را از لحاظ نظری مطرح کرد که حجم فعالیت‌های قرض‌الحسنه نسبت به افزایش درآمد می‌تواند حتی فزاینده باشد. می‌توان مقدار تولید ناخالص داخلی هر منطقه را به عنوان درآمد ناخالص آن منطقه در نظر گرفت و براساس اینکه درآمد افراد مشخص‌تر شود، آن را به صورت سرانه لحاظ کرد. بنابراین در این مطالعه از متغیر محصول ناخالص داخلی سرانه استان‌ها (به عنوان متغیر جایگزین متوسط درآمد افراد) که توسط مرکز آمار ایران از سال ۸۶-۱۳۷۹ منتشر شده است، استفاده می‌کنیم.

٤-٤. سرمایه مذهبی

بر پایه آنچه در بحث اشاره نظری بیان شد، در این پژوهش به عنوان نماینده نشان دهنده سرمایه مذهبی از مجموع تعداد مساجد، حسینه‌ها و دارالقرآن و اماکن فرهنگی فعال استفاده می‌کنیم که داده‌های آن را از نتایج آمارگیری از اماکن مذهبی شامل مساجد، حسینیه‌ها، تکایا، بقاع متبرکه و اماکن متبرکه دیگر و نتایج سرشماری فضاهای فرهنگی کشور، آمارنامه کانون‌های مذهبی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی برای استان‌های کشور به عنوان نماینده سطح (اندازه) سرمایه مذهبی در هر استان به‌دست می‌آوریم.

www.SID.ir

Archive of SID

۵. برازش مدل

در این قسمت سعی می‌شود تابع اندازه فعالیت‌های قرض‌الحسنه در ایران به صورت تجربی تخمین زده شود. با توجه به مباحث نظری ارایه شده و همچنین درنظر گرفتن محدودیت‌های آماری متغیرهای شاخص اقتصاد دانایی محور، درآمد و سرمایه مذهبی به عنوان متغیرهای توضیحی انتخاب شده‌اند.

بعد از جمع‌آوری اطلاعات ، مانایی داده‌ها آزمون شد تا دچار رگرسیون کاذب نشویم. از آنجا که روش رگرسیون به کار گرفته شده داده‌های تابلویی است، آزمون مربوط به مانایی داده‌ها با داده‌های سری زمانی منفرد متفاوت است. در این پژوهش از آزمون هدری استفاده شده است که نتایج حاصل در جدول ۲ آورده شده است و نشان‌دهنده مانایی داده‌ها است.

جدول۲. آزمون مانایی متغیرهای مدل

متغیر	آماره t	prob
قرض‌الحسنه(QH)	۸،۳۷۳۶۲	۰،۰۰۰۰
لگاریتم قرض‌الحسنه (LQH)	۱۰،٤۹۰۳	۰،۰۰۰۰
تولید ناخالص سرانه استانی (RGDP)	۹،۹٤۳۷۳	۰،۰۰۰۰
سرمایه مذهبی (RC)	۳۳،۰۹۳۰	۰،۰۰۰۰
شاخص اقتصاددانایی محور(KEI)		۰،۰۰۰۰
متوسط سن سرپرست خانوار(YE)		

۵-۱. معیارهای انتخاب تابع برازنده مناسب

در انتخاب یک تابع مطلوب باید سه اصل را در نظر گرفت:

الف) سازگاری نظری

قرض‌الحسنه نوعی هزینه برای بهره مندی از رضایت‌خاطر در زندگی پس از مرگ است که دارای شرایط خاصی می‌باشد. اولا، باید تابعی مثبت از درآمد باشد، یعنی تابع تخمینی باید همواره دارای شیب مثبت نسبت به درآمد باشد. ثانیا، اگر تابع دارای شیب فزاینده باشد نیز با آموزه‌های مذهبی سازگارتر است. البته این بدان معنا نیست که تابع الزاما باید شیب فزاینده داشته باشد. همچنین این تابع باید نسبت به سرمایه مذهبی مثبت، اما نسبت به توسعه بازارهای مالی می‌تواند مثبت یا منفی باشد.

ب) قابلیت تفسیر

مردم جامعه ایران مسلمان هستند و انتظار می‌رود رفتارهای آنها مطابق نظریه اسلامی

www.SID.ir

Archive of SID

باشد. می‌توان گفت، اکثر مردم این جامعه رفتارهای مذهبی خود را تا حدودی یا به طور کامل انجام می‌دهند. از این رو اخذ نتیجه مطابق نظریه، با آنچه انتظار می‌رود در جامعه وجود داشته باشد، سازگار باشد. البته مقدار اعداد و ارقام ضرایبی که تخمین زده می‌شود برای بررسی این مسأله مهم است. اگر این مقادیر با وضعیت جامعه منطقی به‌نظر برسد، الگو قابل قبول خواهد بود.

ج) نتایج آماری الگو

آماره اصلی اقتصاد سنجی نظیر t، F و R^2 آماره‌های سنجش اعتبار الگو و ضرایب آن می‌باشند. در اینجا همه این آماره‌ها را درنظر می‌گیریم و آزمون می‌کنیم.

۵-۲. متغیرهای الگوهای برآوردی

متغیرهای وارد شده در این تابع چنین تعریف می‌شوند:

- حجم فعالیت‌های قرض‌الحسنه QH
- درآمد سرانه RGDP
- سرمایه مذهبی RC
- شاخص اقتصاددانایی محور KEI
- متوسط سن سرپرست خانوار YE

۵-۳. برآورد الگو

دو تابع مورد آزمون قرار گرفته است، تابع اول که در رابطه ۱ آمده است، تابع حجم فعالیت‌های قرض‌الحسنه را به صورت تابعی خطی برآورد می‌کند و متغیرهای مستقل آن درآمد سرانه استانی (RGDP)، سرمایه مذهبی (S)،شاخص اقتصاددانایی محور (KEI) می‌باشند. در تابع دوم متغیر مستقل درآمد سرانه استانی به توان ۲ (RGDP2) نیز به متغیرها اضافه شده است.

$$QH_{it} = C_i + \alpha KEI + \beta RGDP_{it} + \lambda RC_{it} + u_{it} \quad (۳)$$

$$RCQH_{it} = C_i + \alpha KEI + \beta RGDP_{it} + \gamma RGDP2_{it} + \lambda RC_{it} + u_{it} \quad (۲)$$

نتایج آزمون هاسمن در این دو مدل (که در جدول ۳ آمده است) نشان می‌دهد که با اطمینان بیش از ۹۹ درصد استفاده از روش اثر تصادفی برای برآورد مدل بهتر است.

www.SID.ir

Archive of SID

جدول ۳. نتایج آزمون هاسمن

مدل دوم			مدل اول	
Prob	آماره Chi-Sq		Prob	آماره Chi-Sq
1.0000	45560.81		1.0000	50599.69

دو مدل از طریق اثر تصادفی به روش PLS[1] تخمین زده شده است، و نتایج در جدول ٤ آمده است.

با توجه به مواردی که در انتخاب یک الگوی مناسب باید در نظر گرفت (سازگاری نظری، قابلیت تفسیر و توجیه در شرایط واقعی و نتایج آماری الگو)، هر دو الگوی برآورد شده مناسب تشخیص داده می‌شوند.

جدول ٤. خلاصه نتایج حاصل از برآورد مدل‌ها

متغیر مستقل	نتایج برآورد الگوی اول	نتایج برآورد الگوی دوم
عرض از مبدأ	-290059.6 -1.683195	-270869.5 -1.725398
درآمد سرانه (RGDP)	3300.461 8.344062	-4985.171 -4.276793
درآمد سرانه به توان ۲ ($RGDP^2$)		198.0410 7.600982
سرمایه مذهبی (RC)	7.785553 2.906457	7.545659 3.104336
اندازه اقتصاددانایی محور (FM)	3533.348 1.815400	2717.357 1.539824
متوسط سن سرپرست خانوار(YE)	5473.967 1.293089	6706.320 1.738521
R^2	0.353841	0.509815
آماره F	27.79106	40.35379
آماره D-W	0.350462	0.373910

الگوی اول (رابطه۱)، تابع حجم فعالیت‌های قرض‌الحسنه را به صورت یک تابع خطی برآورد می‌کند و از لحاظ نظری و قابلیت تفسیر و توجیه در شرایط واقعی سازگاری وجود دارد.

اما الگوی دوم (رابطه ۲)، تابع حجم فعالیت‌های قرض‌الحسنه را به صورت یک تابع U شکل نسبت به درآمد برآورد می‌کند و از لحاظ نظری و قابلیت تفسیر و توجیه

1. Pooled Least Squares

www.SID.ir

Archive of SID

در شرایط واقعی برای آن نیز سازگاری وجود دارد. الگو دوم از نظر اعتبار آماری و ضرایب معناداری بیشتری دارد و قابل قبول‌تر است.

٦. تفسیر و نتیجه‌گیری

برای دست‌یابی به یافته‌های مکمل از نتایج برآوردهای انجام شده، این توابع را تشریح می‌کنیم.

چنانچه مشاهده می‌شود، در مدل دوم نشان داده شده است که ضریب درآمد ابتدا منفی و بعد از حدی از درآمد فزاینده است. به عبارت بهتر می‌توان این نکته را نتیجه گرفت که با افزایش درآمد، مردم بیشتر و با نسبت بیشتری از قبل در زمینه قرض‌الحسنه فعالیت می‌کنند و حجم فعالیت‌های قرض‌الحسنه با شیب فزاینده نسبت به درآمد افزایش می‌یابد که ویژگی کالاهای اشباع نشدنی است و این به معنی آن است که جامعه به این بازار با نگاه آخرتی توجه دارد.

رابطه مثبت حجم فعالیت‌های قرض‌الحسنه با سرمایه مذهبی نیز نشان می‌دهد که وجود سرمایه مذهبی یکی از عوامل مهم اثرگذار بر حجم فعالیت‌های قرض‌الحسنه است. این نیز نشانگر اثر مذهب بر این بازار و وجود نگاه مذهبی و آخرتی به آن است.

ضریب اندازه اقتصاددانایی محور مثبت و این مسأله نشان دهنده آن است که با گسترش اقتصاددانایی محور حجم فعالیت‌های قرض‌الحسنه افزایش می‌یابد. یعنی در مجموع مطابق نظریه، توسعه اقتصاددانایی محور به علت‌هایی که در بحث نظری بیان شد، بر حجم فعالیت‌های بازار قرض‌الحسنه اثر مثبت داشته است و در نتیجه با افزایش شاخص‌های اقتصاد دانایی محور، حجم فعالیت‌ها در بازار قرض‌الحسنه افزایش یافته است. بر این اساس می‌توان این نتیجه مهم را گرفت که اقتصاد دانایی محور در فعالیت‌های توصیه شده مذهب که نمونه آن قرض‌الحسنه است نیز اثر مثبت دارد و فعالیت‌ها و بازارهای مذهبی در تعارض و تضاد با پیشرفت‌های علمی و فناوری نیستند بلکه از آنها در جهت توسعه کمک می‌گیرند.

بر این پایه درآمد و سرمایه مذهبی دو عامل مهم دیگر هستند که در گسترش فعالیت‌های قرض‌الحسنه اثر می‌گذارند. پس اگر بخواهیم بازار قرض‌الحسنه را گسترش دهیم، مناطق دارای سرمایه مذهبی بیشتر مساعدتر هستند. همچنین با افزایش سن افراد، ایشان به علت‌های مختلف از جمله توجه بیشتر به آخرت، بیشتر به سمت فعالیت‌های قرض‌الحسنه روی می‌آورند. این عامل نیز موجب توسعه بازار قرض‌الحسنه می‌شود. علاوه بر اینها همراه با رشد اقتصادی و افزایش درآمد ملی فعالیت در بازار قرض‌الحسنه افزایش می‌یابد.

www.SID.ir

Archive of SID

فهرست منابع

ابراهیمی، محمدحسین (۱۳۷۱) قرض‌الحسنه، قم: دفتر تبلیغات اسلامی.
ابونوری، اسماعیل و افسانه قاسمی تازه آبادی (۱۳۸٦) قرض الحسنه بر توزیع درآمد ارزیابی اثر ارزش افزوده با استفاده از داد ه‌های پانل بین استانی، فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی، سال هفتم، شماره ۲۸، زمستان.
احمدی، محمدرضا (۱۳۸۷) مقایسه تجربی تأثیر مولفه های اقتصاد دانش محور بر بهره وری نیروی کار در کشورهای نفت خیز خاورمیانه و کشورهای جنوب شرق آسیا، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه فردوسی.
بهبودی، داوود و امیری، بهزاد(۱۳۸۹) رابطه بلند مدت اقتصاد دانش بنیان و رشد اقتصادی در ایران، فصلنامه علمی پژوهشی سیاست علم وفناوری، سال دوم، شماره ٤.
اثنی عشری، ابوالقاسم و محمدرضا بابایی سمیرمی (۱۳۸۸) برآورد تابع تقاضای پول در سپرده‌های قرض‌الحسنه بانک‌های ایران، فصلنامه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی، سال هفدهم، شماره ۵۱: ۱۰٤-۹۳.
اسلامی، زهرا (۱۳۷۵) بررسی عملکرد سیستم بانکی و صندوقهای قرض‌الحسنه در خصوص سپرده‌های قرض‌الحسنه پس‌انداز و تسهیلات اعطایی قرض‌الحسنه ۷۳ـ۱۳٦۸، پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم بانکداری، مؤسسه عالی بانکداری ایران.
حبیبیان نقیبی، مجید (۱۳۸۲) قرض الحسنه و راهبردهای توسعه اقتصادی، وزارت امور اقتصادی و دارایی.
حبیبیان نقیبی، مجید (۱۳۸۳) قرض‌الحسنه: نگرشی تفسیری ـ روایی، فصلنامه اقتصاد اسلامی، شماره ۱٦، زمستان: ۳٤-۱۱.
حسن‌زاده، علی، و کاظمی، مهین دخت (۱۳۸۳) صندوقهای قرض‌الحسنه: ارزیابی کارکرد در بازار پول و اعتبار کشور، فصلنامه اقتصاد اسلامی، شماره ۱٦، زمستان: ۷۵-۵۷.
حیدری، بهزاد(۱۳۸۷) اقتصاد دانش محور و نقش دانش در توسعه اقتصادی ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران.
خالصی امیر (۱۳۸٤) اقتصاد نوین و بهره وری در ایران، فصلنامه اقتصاد و تجارت نوین، شماره اول، تابستان.
دانایی فرد، حسن (۱۳۸۳) اقتصاد دانش محور وحفظ تمامیت نهادی دانشگاه، پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی، پاییز.
ربیعی، مهناز (۱۳۸۸) اثر نوآوری و سرمایه انسانی بر رشداقتصادی ایران، مجله دانش وتوسعه، سال شانزدهم، شماره۲٦، بهار.
سهیلی، کیومرث؛ مجتبی الماسی و الهام لرستانی (۱۳۸۸) مقایسه کارایی عقد قرض‌الحسنه و

www.SID.ir

Archive of SID

عقود مشارکتی در بانکداری بدون ربا به روش تحلیل پوششی داده‌ها، مطالعه موردی بانک ملت استان کرمانشاه، دوفصلنامهٔ علمی - تخصصی مطالعات اقتصاد اسلامی، سال دوم، شماره دوم، بهار و تابستان: ۹۴-۷۱.

صدر، سیدکاظم (۱۳۸٤) محاسبه هزینه تسهیلات قرض الحسنه و مقایسه آن با سایر عقود اسلامی، فصلنامه اقتصاد اسلامی، شماره ۱۹.

صادقی، مسعود، آذربایجانی کریم(۱۳۸۵) نقش و جایگاه اقتصاد دانش محور در تقاضای نیروی کار ایران، فصلنامه پژوهش های اقتصادی ایران، سال هشتم، شماره ۲۷، تابستان.

صدیق، گلناز (۱۳۸٤) اقتصاد دانش محور نگاهی جدید به اقتصاد، تهران: انتشارات تدبیر اقتصاد.

طیبی، کمیل (۱۳۸۳) بررسی تحولات صندوق‌های قرض‌الحسنه استان اصفهان، مجموعه مقالات پانزدهمین همایش بانکداری اسلامی، مؤسسه عالی بانکداری.

فیوضات، ابراهیم و مهدی مهدوی (۱۳۸۵) دولت و تشکل‌های مردمی با مروری بر دو تجربه تعاونی‌ها و صندوق‌های قرض‌الحسنه، مجله علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد، پاییز و زمستان: ۱۰٤-۸۳.

عرب مازار، عباس (۱۳۸۵) اندیشه و جایگاه قرض الحسنه در نظام بانکی ایران، فصلنامه اقتصاد اسلامی، شماره ۲۲، تابستان.

عزتی، مرتضی (۱۳۸۲) نظریه رفتار مصرف‌کننده مسلمان، مرکز پژوهش‌های اقتصاد.

_____ (۱۳۸٤) تخمین تابع مخارج مذهبی (مخارج در راه خدا) مسلمان، فصلنامه اقتصاد اسلامی، شماره ۱۸، تابستان.

_____ (۱۳۸٤) بررسی عوامل مؤثر بر استفاده افراد از پول برای کسب سود یا اعطای قرض الحسنه (بررسی تجربی شهروندان دارای شغل آزاد در شهر تهران)، همایش صندوق‌های قرض‌الحسنه: چالش‌ها و فرصت‌ها، دانشگاه مازندران.

_____ (۱۳۸٤) تخمین تابع مخارج مذهبی (مخارج در راه خدا) مسلمان، فصلنامه اقتصاد اسلامی، شماره ۱۸، تابستان.

_____ (۱۳۸۸) اثر سرمایه مذهبی بر مصرف، مجموعه مقالات اصلاح الگوی مصرف، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

عزتی، مرتضی و لطفعلی عاقلی (۱۳۸۷) اولین همایش اقتصاد اسلامی و توسعه اقتصادی، دانشگاه فردوسی مشهد.

عمادزاده، مصطفی؛ شهنازی، روح الله و دهقان شبانی، زهرا (۱۳۸۵) بررسی مقدار تحقق اقتصاد دانش محور در ایران: مقایسه تطبیقی با سه کشور همسایه، پژوهشنامه اقتصادی، شماره دوم، تابستان.

www.SID.ir

Archive of SID

عمادزاده، مصطفی و شهنازی، روح الله (۱۳۸٦) بررسی مبانی شاخصهای اقتصاد دانش محور و جایگاه آن در کشورهای منتخب در مقایسه با ایران، پژوهشنامه اقتصادی، زمستان.

مهرگان، نادر و حسن دلیری (۱۳۸۹) نقش سرمایه مذهبی (اخلاق) در توسعه اقتصادی، راهبرد یاس، شماره ۲۱: ۱٤۱-۱۱۹.

مهرگان، نادر و حسن دلیری (۱۳۸۹) سرمایه اجتماعی یا سرمایه مذهبی، کدام یک برای اقتصاد مطلوب‌ترند، معرفت اقتصادی، سال اول، شماره دوم، ۷۲-۵۱.

نادری، ابوالقاسم (۱۳۸٤) اقتصاد دانایی به عنوان الگوی جدید توسعه و ارزیابی اقتصاد دانایی در ایران، فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی، شماره ۱۵، تابستان.

Bendjilali, Boualem (1995) On the demand for consumer credit: An Islamic setting, Islamic Development Bank.

Brain, Lin (2007) A new vision of the knowledge economy, Journal of Economic Surveys, Vol. 21, No 3.

Brinkley, Ian (2006) Defining the knowledge economy: Knowledge economy programme report, London: The Work Foundation.

Chen, D. H. C. & Dahlman, C. (2004) knowledge and Development; a cross-section approach, world bank policy Reacsearch, working paper, No. 3366.

Chi-ang Lin, Brian (2006) A sustainable perspective on the knowledge economy: A critique of Austrian and mainstream views, Ecological economic, Vol. 60, issue 1.

Mannan, Mohammad A. (1970) Consumption loan in Islam, The Islamic Review and Arab Affairs, 58.

OECD (Organization for Economic Co-Operation and Development) (2003-2005) Sci Organization for economic co-operation and development (1996) The knowledge base economy, General distribution OCDE/GD (96) 102.

Toutounchian, Iraj (1977) Consumer durables investment and financial cooperatives in the Islamic framework, Ph. D. thesis.

Water W., Power and Kaisa, Snllman (2004) The knowledge economy annual review of sociology, Vol. 30.

World Bank (2009) Knowledge Assessment Methodology.

World Bank (2009) World Development Indicators.

World Bank Institute (2009) Knowledge for Development Program, www.worldbank.org/wbi

World Bank Institute, Knowledge for Development Program. www.worldbank.org/KAM

www.SID.ir

کارگاه‌های آموزشی مرکز اطلاعات علمی

آموزش نرم‌افزار Word برای پژوهشگران

روش تحقیق کمی

آموزش مهارت‌های کاربردی در تدوین و چاپ مقالات ISI